

SUZANIN PERIVOJ

SUZANA'S PARK

Dražen GRGUREVIĆ*

SAŽETAK: Marko Marulić, veliki renesansni književnik “otac hrvatske književnosti” kako ga s pravom nazivaju, napisao je poznati spjev “Suzanu”, u kojemu je opisao perivoj ili vartal, žardin prvi puta u hrvatskoj književnosti.

U njemu spominje i razno bilje koje raste u perivoju, također prvi puta u našoj literaturi. Taj nas napis svrstava u malobrojne europske narode koji su rano, u renesansi, opisali perivoj.

Postavlja se pitanje odakle Maruliću nadahnuće za žardin, jer u njegovom gradu Splitu ili njegovoj okolici ugroženoj od Turaka takav vartal nije mogao postojati. Moguće su na njega utjecali kontakti s dubrovačkim renesansnim književnicima, odnosno poznavanje dubrovačkih perivoja, ponajprije Trštena, ali o tome nemamo potvrde, osim neizravni susreti s Petrom Hektorovićem koji je prijateljvao i dopisivao sa piscima iz Dubrovnika.

Petar Hektorović, hvarski književnik i Marulićev suvremenik opisao je svoj perivoj Tvrdalj, a on je jako sličan Suzaninu žardinu.

Isto tako postoji mogućnost da je Marko Marulić za svojih putovanja u Italiju vidio neki renesansni perivoj i donio odgovarajuću literaturu. Imamo podatak da je u svojoj bogatoj knjižnici imao Crescenziiev Ruralium Commodorum. Kako je u mladosti učio grčki vjerojatno je bio upoznat s Alkinojevim vrtom iz Odiseje.

Moguć je i utjecaj Boccaccievog Dekameronu, koji je u uvodu trećeg dana opisao perivoj.

Marulićev, odnosno Suzanin perivoj ostavio nam je dosta otvorenih pitanja glede struke, ali i velikana Marka Marulića.

MARULIĆEVA “SUZANA” PRVI SPOMEN I OPIS PERIVOJA I NAZIVA BILJA U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI IN HIS “SUZANA”, MARULIĆ MENTIONS AND DESCRIBES A PARK AND NAMES THE PLANTS FOR THE FIRST TIME IN CROATIAN LITERATURE

Marko Marulić jedan je od najvećih hrvatskih književnika. Rodio se u Splitu 18. kolovoza 1450. godine, a umro 15. siječnja 1524. godine. Roditelji, otac Nikola i majka Dobrica imali su osim Marka još 5 sinova i dvije kćeri. Marko Marulić je tipičan renesansni intelektualac, obrazovan i svestran pa ga bez razloga upoređuju s najvećim intelektualcima onog vremena. Svoje “libre” piše na hrvatskom i latinskom.

Najpoznatije djelo napisao je na latinskom: De institutione bene vivendi per exempla sanctorum – Ustanova o čestitom životu po primjerima svetaca. Tiskana je 1506. godine u Veneciji.

U velikim europskim kulturnim središtima XVI. i XVII. stoljeća tiskano je više od 40 izdanja, a najmanje 16 puta na latinskom. U XVII. stoljeću djelo je prevedeno na talijanski, njemački, francuski, portugalski i češki.¹

* Dražen Grgurević, dipl. ing., krajobrazni arhitekt, Roosewelta 29, Split

¹ Marulić M., Institucije I, Književni krug, Split 1986 (Opći podaci: D. Šimundža).

Jedna je od uspješnica – najčitanijih knjiga toga vremena, a sveti Franjo Ksaverski ponio ju je za misionarenje u Indiju. Vratit ćemo se na njegovu književnost pisanu hrvatskim jezikom. Značajnija je, jer je u tadašnjoj opustošenoj Hrvatskoj bilo malo pismenih osoba.

Od njegovih hrvatskih knjiga najznačajnija je Judita – Historija svete udovice Judit u *versi hrvatski složene*. Prvi je hrabro i vizionarski jezik nazvao hrvatskim, umjesto kako se tada i dugo *poslije nazivao i slovinski i ilirski i dalmatinskim*.²

I baš taj naum, poštenje i ljubav prema svom narodu, dao nam spjev *Suzana, historiju od Suzane ...* s prvim opisom perivoja u hrvatskoj književnosti, ali i spominjanje hrvatskih narodnih naziva bilja. Lijep opis perivoja ubraja nas u rijetke europske narode koji su u to vrijeme opisali uresni vrt.

Navest ćemo najranije preteče Grke – Helene; Homerovu Odiseju, Talijane; Boccacciov Dekameron, F. Colonna (?) Hypnerotomachia Poliphili (Sogno d'amore di Polifilio), Francuze, Guillame de Lorris i Jean de Meunga: Roman o ruži.

Isto tako interesantni su za struku i nazivi bilja, koji su ostali isti u većini do danas. Očito je Marul bio poznavatelj flore, prvi hrvatski pisac koji ih je tako iscrpno rabio u književnosti.

Spjev Suzana kasno je pronađen. Prvi put je objavljen u "Nevenu" 1855. godine, a 1856. tiska ga I. K. Sakcinski u ediciji Pjesnici hrvatski XV. vieka.

Podloga Suzani (hebrejski Šošanak, ljiljan) je Biblija, knjiga o proroku Danijelu, kratka epizoda u 64 retka, koje je Marulić proširio na 780 dvanaesteraca.³

Kratki sadržaj je: Kreposna i prekrasna Suzana žena Joakina kupala se u perivoju i izazvala je pohotu dvojice "staraca" voajera, koji su joj zaprijetili ukoliko im se ne poda da će je optužiti za preljub. U to vrijeme to je bila osuda na smrt kamenovanjem. Spasio ju je dječak Danijel (Danilo) koji je opovrgao njihove optužbe. Događaj se zbiva u *žardinu, perivoju* ili *vartlu*, kako piše Marulić i po tome je posebno "Suzana" poznata.

Imiše širok stan mramorjem sazidan,
Iznutra ter izvan kolarju napisan,
Doli pak nanizan klondami i sveden,
Po klondah ulizan, lašćeć kako meden;
Uza nj tarzan zelen mirisne travice,
Srid nje zdenac studen prebistre vodice.

Okolo stolice kamene stojahu,
Nad njimi lozice sincu im činjahu;
Kon njih se vijahu stabla perivoja
Ka se zelenjahu, ne biše im broja.

Slika 1. Marko Marulić, rad kipara Ivana Meštrovića
Figure 1 Marko Marulić, work of the sculptor Ivan Meštrović

A svaka njih hvoja voća puna biše,
Šušnjaše jim foja kad vitar hlopiše;
Totu bo rastiše varsti svake drevje,
Pod kimi sin biše, dubi, hrasti, jel'je;

Čeprisi ter broje, ter varbe zelene,
Zeleno i javorje, zgor loze vedene,
Jabuke rumene i tkunje žutice,
A kon njih sajene mendule slatčice;

Pak smokve krivice i zamorščice, kih
Rado kljuju ptice kad zrilih vide njih.
Orasi nakon tih, lišnjaci, kostanje,
I kruške slaje svih i šipci ne manje,

I ke na pećanje naranče nažimat,
Al, rižuć na manje, općimo vazimat.
Višnje ke budu imat žerak i sladak sok,
Črišnje ke pojimat dobro je izid smok;

I praskve kim ni rok targane da stoje,
Jere jim sagnje bok kada dan pristoje;
Da ne tako koje kladu gnjile na sto,
Davno snete s hvoje, oskorušve su to.

Biše jih stabal sto, ke kad isušahu,
Sedam badanj i po punih namirahu.
Tuj se još targahu šešerci visoko
I ki jur čarnjahu rogači nikoko.

² Novak P. S., Povijest hrvatske književnosti, svezak I, str. 57, "Marjan Tisak", Split 2004.

³ Tomasović M., Susana, str. 9, "Ceres", Zagreb 2000.

Zdol poljem nizoko miris slaji staše
Ner besidom koko izreć se mogaše:
Blažak se bušaše s murtilon zelenom,
Ruta uzhojaše i mažurana s njom.

Jošće stranom jednom sve rusmarin biše,
Malo niže pod kom red rusul restiše;
Uz taj red grediše još jedan red žilji,
Od kih snig ne biše, kad prem pade, bilji;

Kaloper sa smilji, s garufli viole,
Lica od berilji našvenih po stole.
Lasa dir ki vole, ni pentur na svit bil
Toli hitre škole sve spengat ki bi umil.

Mnju, bi trudno zbrojil zel'ja tere fruti
Ali kad takov mnil vartal listo čuti.
Na ki čalun spluti mogu se koluri
Ki bihu tuj, tuti svitli, živi, puri?

Lake ter azuri kad su bili sobom
Tolike valuri, stakmil da bi s ovom
Razlikom lipotom ka se snesla biše
U perivoju tom, ki tako cvatiše?

Po njemu teciše vrućak vojen posrid,
Kon koga pasiše stado pitomih črid;
O krajih, zad i sprid, ptičice pojahu,
Svijajuć čaše gnjizd, u kih se plojahu.

I ki dohohaju: pravo je žardin saj,
S čudom govorahu, niki zemaljski raj.
Ako je slava taj žardina takova,
Pravdene duše kaj jest, ali kakova?⁴
(79–140)

Opis perivoja mogao bi biti samostalna pjesma kako piše M. Tomasović (u navedenom djelu pod 3).

Kada čitamo o “žardinu”, uz sve teškoće zbog nepoznavanja starohrvatskog jezika, imamo osjećaj da ulazimo u stari perivoj, ali više *vartal*, jer

“Totu bo rastiše varsti svake drevje
Pod kimi sin biše, dubi, hrasti, jel'je”
ili razne voćke:

Slika 2. Jedan stari splitski perivoj
Figure 2 An old Split park

⁴ Tomasović M., Isto kao pod 3, str. 17, 18, 19.

“Orasi nakon tih, lišnjaci, kostanje,
I kruške slaje svih i šipci ne manje”

Da bismo preveli starohrvatski i približili ga suvremenom jeziku, odnosno da bismo razumijeli “Suzanu”, najbolje je poslužiti se izdanjem Marko Marulić: Judita, Suzana, Pjesme.⁵

Među maurolozima svojevremeno se raširilo mišljenje da je on opisao neki stari splitski perivoj “aktualizacija okoliša prebivališta junaka” “i to *opće mjesto locus amoenus* prenosi u zavičaj na okružje divnih splitskih perivoja”⁶, što je vjerojatno kasnije inspiriralo drugog genija velikog Tina Ujevića

Zelenu granu s tugom žutog voća
U kakvom starom *spljetskom perivoju*

Slika 3. Strossmayerov perivoj (Đardin) u Splitu – Bilinićeva fontana prije “obnove”. Možda je on inspirirao Tina Ujevića.
Figure 3 Strossmayer's park (garden) in Split – Bilinić's Fountain before the “restoration”. Tin Ujević may have found his inspiration here.

Moramo nažalost reći, da je ovakav perivoj samo Marulova imaginacija, san o ljepoti i sretnijem životu koji nikada nije postojao u Splitu u to vrijeme, iako je europska civilizacija i kultura već duboko u renesansi.

Razlozi su *politički* i *stručni*.

Najprije ćemo razmotriti političke razloge. Hrvatska je umanjena na “ostatke ostataka nekada slavnog hrvatskog kraljevstva” (*Reliquiae Reliquiarum*). Gradovi su bili samo oaze relativnog mira u moru turske opasnosti i zuluma. Izvan gradskih zidina nitko nije bio siguran. Stvaran mir između Venecije koja je gospodarila primorskim hrvatskim gradovima, s izuzetkom Dubrovnika, nikada nije postojao. Turci stalno upadaju na područje grada, dolazeći čak do zidina, odvođeci u roblje muškarce, žene i djecu, blago – stoku i paleći imanja.

U tim teškim trenucima Marul piše “Molitvu suprotivu Turkom” i poslanicu papi Hadrijanu VI. koja je tiskana u Rimu 1522. godine pod naslovom: *Epistole Domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont. Max. de Calamitatibus ...*⁷ “Mi smo uznemirava-

⁵ Marulić M., Judita, Suzana, Pjesme, Zora i Matica Hrvatska, Zagreb 1970.

⁶ Pavlović C., Idilska paradigma Marulićeve Susane, referat, Marulićevi dani 2000.

⁷ Zbornik Marka Marulića 1450–1950, str. 56, Zagreb 1950.

ni svagdanjim upadima Turaka, bez prestanka nas zarobljavaju, jedne ubijaju, druge odvođe u ropstvo, stvari nam pljačkaju, odvođe stoku, pale sela i zaseoke; polja od kojih smo živjeli, bivaju koje opustošena, a koje ostaju pusta, jer su zarobljeni oni, koji su ih obrađivali, i mjesto voćem trnjem rode, svoj spas braćimo samo bedemima, i zadovoljni smo, što se još opsjedaju i ne napadaju čak i gradovi naše Dalmacije, zbog nekog, ne znam kojega, prividnoga mirovnog ugovora. Štede se dakle samo gradovi, a sve je ostalo izloženo pljački i otimanjima.”

Svakako u takovom okružju nema mjesta *žardinu*, locusu amoenusu u kojem bi njegov vlasnik uživao u miru, ljepoti oplemenjene prirode i nadarbini svega onoga što priroda daje. Jasno, zbog velike površine (ali i stoke – čridi) takav perivoj bi mogao biti samo izvan grada, je u prenapućenom gradu, tadašnjem Splitu, stiješnjenom u zidine Dioklecijanove palače veličine 215 x 180 m živjelo oko 5 000 stanovnika, a za kuge taj bi se broj prepolovio. Je li takav perivoj uopće mogao postojati sa stručnog gledišta i bez obzira na njegov smještaj? Zasigurno ne. Bio bi to ogroman *vartal*: “Kon njih se vijahu stabla perivoja / Ka se zelenjahu, ne biše im broja”.

Miješaju se čempresi, borovi, vrbe, dubi, hrasti, jele, zatim voćke: jabuke, dunje, bajami, smokve, orasi, lješnjaci, kesteni, kruške, šipci, naranče... ecc. razno mirisno i ljekovito bilje, kontinent i sredozemlje, bilje koje jednostavno ne može zajednički uspijevati jer su različitih stanišnih zahtjeva i botaničkih svojstava.

Pitanje je odakle Maruliću poznavanje bilja, bar po narodnim imenima. Jer jele rastu u kontinentu na većim nadmorskim visinama, vrbe uz vodu. Hrastovi (česmīne) rastu i u primorju, lješnjaci u kontinentu kao i kesteni, pa i neko voće. Vjerojatno je on dolazio u kontakt sa seljacima i majstorima (drvodjelicima?), ali nisu isključeni ni njegovi izleti u unutrašnjost.

Očito je hrvatskim nazivima bilja koje je u glavnini ostalo do danas obogatio botaniku i prvi je hrvatski književnik koji spominje bilje u svom djelu, pa bi ga mogli nazvati i *ocem hrvatskih botaničkih naziva bilja*. Ostaje pitanje odakle mu inspiracija za opis perivoja.

Je li predložak pronašao u nekom dubrovačkom *žardinu* toga vremena? To bi značilo da je imao kontakte s Dubrovnikom i Dubrovčanima, što nije isključeno, ali podataka nemamo. Svakako najbliži i najviše odgovara opisu je čuveno Trsteno, velikaške obitelji Gučetić, koje je podignuto u *Marulovo vrijeme*.

Trsteno ima *vrućac* (potok), 90 “klondi” (stupova) i dugu odrinu, veliku površinu i bogatstvo bilja, koje je u izvornom stanju jako slično onom u Suzani: hrasti, borovi, čempresi, bogatstvo voća i samoniklog ljekovitog bilja, južnog voća koje se na području Dubrovnika uzgajalo već u XVI. stoljeću. Možda je bilo i “čridi” (sto-

Slika 4. Platane u Trstenom (fotografija oko 1920. god.)

Figure 4 Plane trees in Trsteno (photograph dating from about 1920)

ke, blaga) jer se pretpostavlja da je Trsteno u početku bilo poljsko dobro. Na koncu i kamena ploča ugrađena u šetnici kraj dvorca 1502. godine je hvalospjev *žardinu* Trsteno, isto kao što je Suzanin perivoj na neki način hvalospjev ljepoti prirode i čovjekovog rada. Osjeća se dah renesanse, miris prirode i ljepota ljudskog umijeća.

Slika 5. Trsteno (reprodukcija stare fotografije) Gučetićev ljetnikovac

Figure 5 Trsteno (reproduction of an old photograph) Gučetić's summer residence

Natpis glasi:

Vicinis lavdor sed aqvis sospite celo
Plvs placeo et cvltv spendidoris heri
Haec tibi svnt hominvm vestiga certa viator
Ars vbi natvram perficit apta rvdem

Dičim se susjedima, no još više ponosim
vodom, zdravim podnebljem i obradom
svijetlog gospodara. Evo ti putniče
očitih tragova ljudskog rada, gdje
valjano umijeće usavršava divlju prirodu.⁸

Slika 6. Perivoj Trsteno (detalj) Gučetićeov ljetnikovac 1998. god.
Figure 6 Trsteno Park (detail) Gučetić's summer residence in 1998
(Foto: D. Grgurević)

Drugi primjer bi mogli naći u Hvaru u perivoju vlastelina, renesansnog pjesnika, kanconijera Hanibala Lucića (1485–1553). Napisao je antologijsku *Jur ni jedna na svit vila* i *Robinju*. Slavi Dubrovnik, a Dubrovčane proglašava *čašću našeg jezika*.⁹

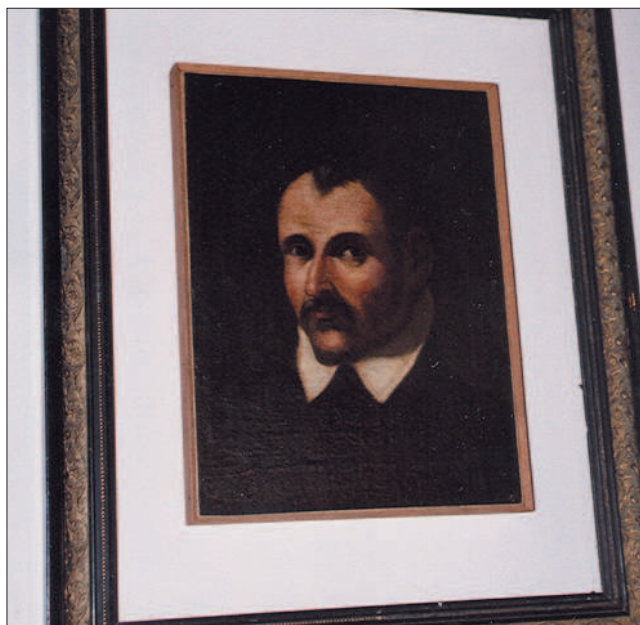
Gradnja ljetnikovca započela je 1532. godine¹⁰. Tada je Marulić već davno bio pokojan. Ograđen četvrtasti perivoj ima ukrižene puteve i u sredini zdenac, stupove za odrinu i ljetnikovac u kojemu se pjesnik odmarao. Njegova površina je ipak premalena za Suzanin perivoj.

Svakako primjereniji bio bi Tvrdalj Starograđanina Petra Hektorovića (1487–1572), pjesnika kulturnog *Riba-*

⁸ Ugrenović A., Trsteno, str. 46, JAZU, Zagreb 1953.

⁹ Novak P. S., Isto kao pod 2, str. 67.

¹⁰ Jurčić I., Pogled u razvoj hvarskih vrtova, referat (str. 89). Simpozij povijesni utori, perivoji, parkovi....., Split 1998.

Slika 7. Hanibal Lucić (1485–1553) portret
Figure 7 Hanibal Lucić (1485–1553), portrait

Slika 8. Kruna zdenca u Lucićevom perivoju
Figure 8 The crown of the well in Lucić' park

Slika 9. Perivoj Hanibala Lucića – zimi
Figure 9 The Park of Hanibal Lucić – in winter

nja i ribarskog prigovaranja koje je objavio 1586. godine u Mlecima. On sa ribarima Nikolom i Paskojem putuje 3 dana hodočastiti Maruliću u Nečujam na Šolti.

Zanimljiv je po mnogo čemu opis putovanja. Hektorović opisuje i svoj vrt:

i stupe kamene, ki su pod lozami
i voćke sajene višćimi rukami
i koji dvisu se čepresi najviše
i bazd i buse, š njimi tamariše
kapare, žafrane od njih ne otklade
smokve indiane s listjem ko obadi
zatim jelsanine po stupih povite,
žilje, rusmarine, oleandre cvite
(Tko mi ga dobavi/ i čini saditi
bog mu daj u slavi/ nebeskoj živiti.

Meni počtovani (Don e Mavar posla toj
s čeprisi, ke hrani/ gizardi perivoj.)

Hektorović je izvrstan poznavatelj bilja i njihovih svojstava, a neke od njih primjerice kao opuncije (smokve indijane) vjerojatno se prvi put spominju u literaturi, netom po otkriću Amerike. Hektorović posjećuje Dubrovnik, prijateljuje s Nikolom Nalješkovićem i Mavrom Vetranovićem, a ovaj mu daruje oleandere i čemprese. Mavro se razumije u hortikulturu (vrtlarstvo), a poznato je da je (P. Hektorović) o svojim nasadima pisao Mavru u jednoj do sada nepronađenoj pjesničkoj poslanici, umetnuvši u pismo “cvitak od narčiza (sunovrata) iz svog vrta. Mavro mu je odgovorio stihovima, radujući se uspjehu građenja Tvrdlja ...”¹¹

Je li Petar Hektorović poveznica Marka Marulića i Dubrovčana, odnosno sa dubrovačkim renesansnim perivojima, među njima i Trstenom? Bilo bi jako čudno da jedan svestrani i učeni čovjek renesanse nije bio upoznat s Dubrovnikom, njegovom književnošću i općenito kulturom koja je bila poznata diljem Sredozemlja, pa i ondašnje Europe. Očito su naši (renesansni) književnici, umjetnici, znanstvenici, plemići i pučani bili povezani, imali su kontakte, ženili se... a to nam potvrđuje i Zadrani Petar Zoranić (1508–1569?) koji u svom romanu Planine Marulića, pretvorio u pastira Marula i čiju *Molitvu suprotiva Turkom* parafrazira,¹² a njegov Perivoj od slave inspiriran je Susaninim vrtom.

Na žalost mi nemamo podataka izvora o Marulovoj vezi s Dubrovčanima, ali njegovi kontakti s Hektorovićem posebno opis perivoja pa i bilja u jednom i drugom vrtu daju naslutiti srodnost i utjecaje, iako je Suzanin *žardin* kontinentalniji (vrbe, jelje, hraste...) a nazivi u Hektorovića suvremeniji (stupi kameni).

Dubrovnik su posjetili i drugi hrvatski književnici, među inima Splitsani Jeronim Kavanjin, Ivan Dražić, a u

XVIII. stoljeću Julije Bajamonti e c.c.¹³ pa nije isključen ni raniji Marulićev posjet.

No, ako Marul nije bio upoznat sa kulturom perivoja Dubrovnika tj. dubrovačkim vrtovima, a u Splitu takav “žardin” nije postojao iz razloga koje smo naveli, postavlja se pitanje odakle mu nadahnuće, inspiracija za Suzanin vrt.

Ne znamo točno je li Marulić studirao ili uopće pohađao neku visoku školu, ali je poznato da je imao učitelje “od kojeg je naučio i osnove grčkog, a oni su bili najučćeniji ljudi toga doba, toliko je napredovao u latinskoj književnosti da je gotovo kao dječak na opće divljenje održao prekrasan govor u pohvalu prevedrog dužda Nikole Marcella.”¹⁴

Ako je poznavao grčku književnost, onda je bio upoznat sa Homerovom Odisejom i opisom vrta kralja Alkinoja.

Izvan dvorišta bašča od četiri jutra imade
Blizu do vrata, a plôt je okô nje sa obje strane;
Tu su visoka stabla izrasla brsnata mnoga,
Kruške, sladuni uz njih i jabuke sá krasnim plodom,
I smokve slatke cvatu i masline brsnate k tome.
Od voća svega se tog ne premiče zimi ni ljeti
Ništa nit’ ikada gine, već c’jelu godinu traje.
Zefir neprestano duše, te rastu i bujaju stabla.
Kruška za kruškom zori, za jabukom jabuka zori,
Jedan za drugim grozd i jedna za drugom smokva.
Tu je Alkinoja kralja plodorođni zasađen voćnjak,
Jedni se grozdovi suše u prisoju na mjestu ravnu
– Dio je voćnjaka to, – a grozdove trgaju druge,
Neke tiješte već, a sprijeđ su nezreli grozđi,
Koji se trijebe tek, a neki se počinju crnjet.
Na kraj voćnjaka toga u redu su gredice pune
Povrća svakojakog, što njime vazda se kite.
Dva su izvora u tom voćnjaku, jedan po njemu
Svemu se lije, a drugi ispòd praga dvorišta teče
Prema visokoj kući, gdje ljudi crpaju vodu.
Takovi dari božanski u dvoru Alkinoja bjehu.¹⁵
(113–133)

Sličnost je očita, samo što je ovdje *bašča* od četiri jutra oko 2,3 ha ili 23 000 m², dakle ograničene veličine. U Alkinojevom vrtu rastu isključivo korisno – jestivo bilje, voćke i povrće:

To su visoka stabla brsnata mnoga
Kruške, sladuni uz njih i jabuke s krasnim plodom
a u Suzani:
Totu bo rastiše varsti svake drevje,
Pod kimi sin biše, dubi, hrasti, jel’je
ili:
Po njemu tečiše vrućak vojen po sridi
a u Odiseji:

¹¹ Fisković C., Dalmatinska renesansna hortikultura, “Hortikultura” broj 2/1964, str. 9.

¹² Novak P. S., Isto kao pod 2, str. 74.

¹³ Bošković I. Postoji li “Dubrovačka književnost”, *Kritika*, br. 8/1969, str. 580.

¹⁴ Božičević F., Život Marka Marulića Splitsanina, str. 31 i 33, *Književni krug*, Split 2000.

¹⁵ Homer, *Odiseja*, str. 108–109, Matica Hrvatska, Zagreb 1960.

Dva su izvora u tom voćnjaku, jedan po njemu
Svemu se lije, a drugi ispod praga dvorišta teče
Suzanin perivoj je ipak vedriji, prirodniји, jer se u
njemu

... ptičice pojahu
Svijajući čaše gnjizd, u kih se plojahu
Marulić je posjedovao bogatu knjižnicu.

Cvito Fisković bilježi da je u njoj imao dva primjerka – latinski izvornik i talijanski prijevod *Ruralium Commodorum Libri XII* od Bolonjca Crescenzia Pietra (1230–1320) (Petrus de Crescentiis).¹⁶ Ova temeljna knjiga srednjovjekovne poljoprivrede u XIV. i XV. stoljeću bila je prevedena na talijanski, francuski, njemački i engleski.¹⁷

U osmoj knjizi opisuje se perivoj, a opis tog perivoja iskoristio je G. Boccaccio (1313–1375) za predgovor u Dekameronu, uvod u III. dan:¹⁸

Slika 10. Scena iz Dekameronu, ilustracija krajem XV. stoljeća (Francuska nacionalna knjižnica u Parizu)

Figure 10 A scene from Decameron, illustration from the late 15th century (the French National Library in Paris)

“Svuda unaokolo i u svima pravcima u njemu protezale su se kao strijela ravne staze, pokrivene vinovom lozom, koja je te godine obećavala obilnu berbu grožđa i uz to, zajedno s drugim biljem što je u vrtu mirisalo, širila takav miris da se družini činilo da se našla između svih mogućih istočnjačkih mirisa. Zatim, te staze su sa obje pobočne strane bile zatvorene grmovima bijelih i crvenih ruža i jasmina, tako da je čovjek kroz onaj ugodni i mirisni hlad mogao ići svuda ne samo izjutra nego i kad sunce visoko odskoči a da mu ne dosađuje njegova pripeka.

¹⁶ Fisković C., Isto kao pod 11, str. 3.

¹⁷ Enciclopedia universale dell' arte – Venezia – Roma 1971 str. 174.

¹⁸ Boccaccio G., Dekameron, uvod u III dan, str. 260, 261, 262, “Jugoslavija” Beograd 1966.

Slika 11. Sandro Botticelli (1445–1510). Proljeće
Figure 11 Sandro Botticelli (1445–1510) – Spring

Slika 12. Francuska minijatura iz XV. stoljeća prikazuje rad u vrtu prema pravilima (*Ruralium Commodorum*)

Figure 12 French miniature from the 15th century depicts work in the garden according to rules (*Ruralium Commodorum*)

Opisivanje koliko je i kakvih je sve biljaka imao taj vrt i kako one u njemu bijahu sređene bilo bi isuviše opširno. Ali, od sviju onih što uspijevaju u našem podneblju ne bijaše ni jedne jedine koje tamo ne bi bilo u izobilju. Na sredini pak vrta nalazila se livada s nježnom travom, čije zagasito zelenilo prekidaše tisuća raznovrsnih cvjetića. Ona je bila okružena veoma zelenim i sasvim požutjelim narančama i limunima koji su svojim plodovima, i sazrelim i nesazrelim, a i svojim cvjetnim granam u isti mah godili i oku i čulu mirisa. Nasred te livade bio je vodoskok od bijela mramora, remek-djelo kiparske umjetnosti. Iz njega je, ne znam da li pomoću prirodne ili umjetno podešene snage, kroz nekakvu figuru, koja je stajala na jednom stupu podignutom na njegovoj sredini, put neba šikljao toliko silan mlaz vode da je bio u stanju pokretati jedan mlinski kamen, a zatim je, uz ugodno pljuskanje, padao natrag u bistro korito.”

Kako je Marulić došao do knjiga?

Imamo primjerice podatak da je za Svete godine 1500 hodočastio Rimu.¹⁹ Očito je Marul imao kontakte s “druge strane” Jadrana i literatura mu je bila dostupna. Ne samo literatura, već upoznavanje s kulturom i civilizacijom, kao uostalom i brojnim našim intelektualcima toga vremena.

Suzanin perivoj nije samo literarna vizija zemaljskog raja, locus amoenus, već i inspiracija nastala na osnovi spoznaje u literaturi i viđenim ljetnikovcima (kako naslućuje i M. Tomasović u navedenom djelu pod 3, st. 20). Kojim ljetnikovcima, to je posebno pitanje koje ne isključuje renesansne perivoje u Italiji. Jer Marko Marulić renesansni je čovjek i živi u vrijeme procvata renesanse – rinascimenta u Europi koja ima snažan odjek i u Hrvatskoj.

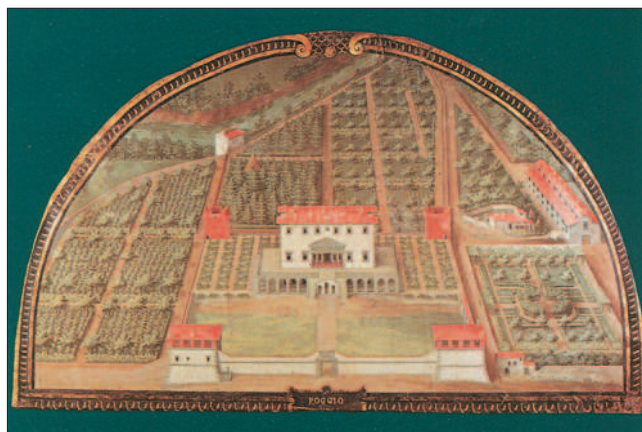
U to vrijeme u Firenzi bogata obitelj Medici gradi veličanstvene vile s perivojima. Mnoge od njih su kasnije preuređene, perivoji modernizirani u engleskom vrtnom izrazu, ali ostale su nam lunete – slike flamanca Justusa Utensa koji ih je naslikao po nalogu Ferdinanda I. Medicia.

Od tih perivoja uz vile navest ćemo Poggio a Caiano, Villu Cafaggiola iz 15. stoljeća, zatim Villu u Carreggiu poznatu po obnovljenoj Platonovoj akademiji, Villu Medici u Fiesole i iznad svega Belvedere u Vatikanu od Donata Bramantea.

Moguće je da je Marulić bio upoznat s ovim perivojima, iako su talijanski perivoji toga vremena bogatiji, s bazenima i kipovima, parterom od šimšira, temeljeni na teoretičarima poput L. B. Albertia, Francesca Colonne i posebno Sebastiana Serlia.

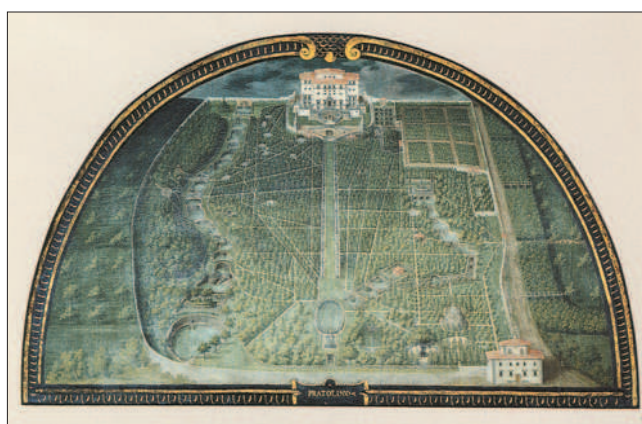
U Suzani je opisan *vrtal*, dakle očit je utjecaj P. Cresenzia, pa i L. B. Albertia, ali i Alkinojevog pa i

¹⁹ Runje P., O oporukama Marka Marulića i njegovom posjetu Rimu godine 1500 – Colloquia Maruliana VI, Split, Književni krug Split, 1992-6.

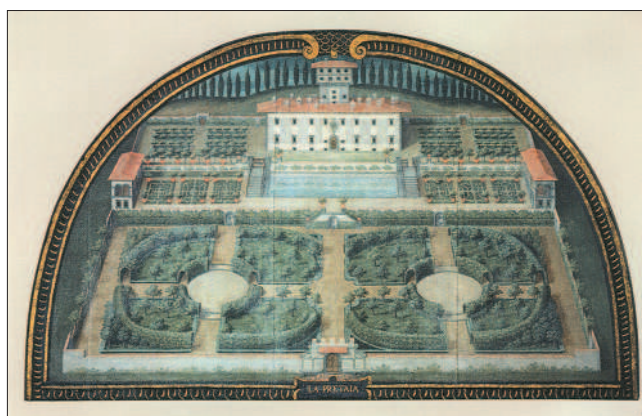
Slika 13. Vila i perivoj Poggio a Caiano iz XV. stoljeća (preoblikovano u XIX. stoljeću)

Figure 13 Villa and park Poggio a Caiano from the 15th century (remodelled in the 19th century)

Slika 14. Vila i perivoj Pratolino iz XVI. stoljeća (preoblikovano u XIX. stoljeću – vila Demidoff)

Figure 14 Villa and park Pratolino from the 16th century (remodelled in the 19th century)

Slika 15. Vila Pretaia

Figure 15 Villa della Pretaia

Boccaccievog vrta. Takvi su i ostali naši renesansni perivoji, jer su nastali u našim uvjetima. Ustvari, oni su samo po vremenu nastanka renesansni.

Vjerojatno ga je nadahnulo i splitsko polje bogato potocima, pogotovo u usporedbi što bi moglo biti da nije turskog pustošenja.

Slika 16. Detalj freske Livijine vile u Rimu – Primaporta. Možda je inspirirana Alkinojevim vrtom?

Figure 16 A detail of the fresco in Livia's villa in Rome – Primaport. Could it have been inspired by Alcinous's garden?

Slika 17. Perivoj Vice Stjepovića Skočibube u Suđerđu na Šipanu iz druge polovice XVI. stoljeća

Figure 17 Park of Vice Stjepović Skočibuha in Sučeraj on the island of Šipan from the second half of the 16th century
(Foto: B. Šišić)

Moguće je da je Marko kao mladić pohodio unutrašnjost, gdje je vidio hraste, jele, vrbe i razno voće koje tada nije uzgajano u primorju.

Vjerojatan je dijalog s Petrom Hektorovićem i drugim znalcima perivoja. U svakom slučaju, Marko Marulić obogatio je našu književnost, ali i struku opisom perivoja, žardina ili vartla, kako ih naziva istoznačnicama koje su još u uporabi i nedovoljno objašnjene u

lingvistici, odnosno struci. To su i nazivi bilja koji su u većini ostali do danas, pa bi ih glede semantike bilo vrlo interesantno objasniti.

Marulićeva "Suzana" je san o ljepoti skriven u genima ovog naroda i želje da se ista ostvari kada sazriju uvjeti. U njoj su ostala otvorena pitanja i glede velika Marulića, ali i o krajobraznoj struci.

SUMMARY: Marko Marulić, a great Renaissance poet and "the father of Croatian literature", a title well deserved, wrote a famous poem "Suzana", in which he described, for the first time in Croatian literature, a park or a garden (vartal, jardin), together with a variety of plants growing in the park.

With this poem, Croatia joined a small group of European nations in which a park was described as early as the Renaissance period.

Where did Marulić find inspiration for the garden? At that time, there was no such vartan (garden) in his town of Split or its surroundings threatened by the Turks.

He may have been influenced by contacts with Renaissance writers from Dubrovnik and by his knowledge of Dubrovnik parks and of Trsteno in particular. However, there is no testimony of this, except for some indirect encounters with Petar Hektorović, who was friendly with and kept correspondence with writers from Dubrovnik.

Petar Hektorović, a writer from Hvar and a contemporary of Marulić, described his park of Tvrđalj, which is very similar to Suzana's Garden.

*It is also possible that Marko Marulić saw a Renaissance park in the course of his travels to Italy and brought back relevant literature. According to some data, his rich library contained, among other valuable works, Crescenzi's *Ruralium Commodorum*. Since he learnt Greek in his youth, he was probably also familiar with Alcinous's garden from *Odyssey*.*

*The influence of Boccaccio's *Decameron* could also have played a role, since a park is described in the introduction to the third day.*

Marulić's park, or Suzana's park, poses a number of open questions related to the profession, but also to the great poet himself.